

Eisenman–Berlin-emlékmű

beszélgetés Konrád Györggyel

*K*ezdjük annál a polémiánál, amely egy Peter Eisenman tervezte emlékmű körül kezdődött Berlinben. Hol vannak ennek a vitának a gyökerei?

Konrád György: A vita eredete egy társulásra tett javaslat volt. Kezdeményezője egy televíziós újságíró, Lea Rosch, aki a német közvélemény előtt nagy energiával bizonyította egy ilyen emlékmű szükségességét. Ő többeket meg tudott győzni. Ennek következtében megállapodás jött létre a Szövetségi Parlament, a Szenátus, a kancellár és a polgármester között. Ennek a lényege az volt, hogy emlékművet emelnek Berlinben: *Ein Denkmal für die ermordeten Juden Europas*, vagyis Európa meggyilkolt zsidóinak. Tanakodni keztek, hol és milyen legyen ez. Pályázatot írtak ki, melyre mintegy ötszáz mű érkezett. Ebből az elfogadóbizottság véleménye szerint egy kiemelkedett. Ez egy monstruózus lemez lett volna, amelyen a látogató végighalad és talpa alatt olvassa a neveket. Hatalmas volt, és valahogy nem tetszett igazán az embereknek. A kancellár pedig mintegy beavatkozva a dolgok folyamatába, elvetette.

Franciás gesztus a németeknél, hogy a kancellár ilyenekbe beszél?

Konrád György: Kohl beszélt, lehet, hogy Adenauer is beszélt volna, talán Schröder nem fog beszélni. Kohl is inkább csak kancellárságának vége felé tett ilyen gesztusokat. Mindenféle hang halatszott, amely azt mondta: ez rossz elgondolás, tehát az ő intervenciója nem egyszerűen közvélemény-ellenes önkény volt. Még egy pályázat született, amely már meghívásos volt. Erre körülbelül húsz művészt hívtak meg, a bírálóbizottság

négyet talált kiemelkedőnek. Az egyik Richard Serra és Peter Eisenman műve, a másik John Gertzé, a harmadik Gesiner Weinmülleré, a negyedik Daniel Liebeskindé. Módomban állt megnézni a négy mű makettjét. Valamilyen nyomást éreztem arra, hogy mondjak valamit. Kollégáim is biztattak erre. Nem nagyon akartam beszélni erről, mert végül is nem az én ügyem. De aztán írtam egy szöveget, amely megjelent a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ban. Ez nem kis mértékben tartalmazta azoknak a beszélgetéseknek az eredményét is, amelyeket az ottani akadémiai kollégáimmal folytattam, és benne voltak berlini író barátainak a véleményei is. A leginkább impresszionáló vázlat – a Serráé és az Eisenmané – egyszerismind elborzasztó. Ez a legjobb, de nagy kérdés, hogy éppen ez kellett-e, és ennek a célnak megfelelő mű-e.

A Bundestag annak idején egy húszezer négyzetméteres területet jelölt ki. A terv szerint ezen 3,5 méter magas betonoszlopok négyzetesen vannak elhelyezve, két oszlop között 90 centiméteres folyosó nyílik hosszanti és keresztirányban. Ha az ember négyezer oszlop között jár, mindenképpen elveszettséget érez, szinte a lágerszituáció reprodukcióját. Ez engem arra emlékeztetett, hogy a lágerszituációt angolkparkos verzióban turistalátványossággként nyújtják a város közepén. Érez egy kis borzalmat! A másik óriási beton-, illetve fémoszlopokból állt volna, tetejükön egy kérdés sok nyelven: „Miért?” Számomra az volt a legmeghökkenőbb, hogy ezt az óriási területet mindegyik terv betelepítette a művével.

Ez a Brandenburgi Kapu mögötti szakasz?

Konrád György: A Brandenburgi Kaputól délre eső nagy térség, amely az Ehren Strasséra nyílik, a Parisien Platzzal párhuzamos. Valahogy úgy érzem, hogy itt valami roppant nagyszabású dolog készül, de mivel van arányban ez a túlzás? Kinek készül? Beszélgettem Lea Roschsal, és azt mondta, gondoljam meg, hatmillió zsidót öltek meg, akkor ennek megfelelő óriás műnek kellett volna megszületnie? Ha komolyan veszi az ember a címet: *Ein Denkmal für die ermordeten Juden Europas*, akkor elképzeltem azokat az ismerőseimet, akik erre a sorsra jutottak. Úgy éreztem, egyiküknek sem hiányozna ez. Ráadásul egy olyan országban, ahol óhatatlanul vannak újnácik, ez a legjobb alkalom arra, hogy mindenfelét firkáljanak ezekre az oszlopokra. És ha az ember beleképzeleli magát, kicsit barátságtalan ott járkálni. Ha valaki kíváncsiságból elmegy oda, többször valószínűleg nem ismétli meg. Végezetül a zsidókkal valamilyen otthontalan képet társít. De ha túllépünk ezeken a gondolatokon, akkor azt kérdezné az ember: mikor szoktak emlékművet emelni. Többnyire akkor, ha győzelmi emlékművet, diadaloszlopot, diadalkaput állítanak. És a zsidókból az a legfontosabb, hogy megöltek belőlük ennyit?

Közben párhuzamosan zajlott a berlini Zsidó Múzeum előkészítése. Ebbe is bevonódtam, mert az akadémiának véleményt kellett mondania a szervezeti és egyéb koncepcionális előkészületekről. Vitába keveredtem a mind a mai napig érvényes állásponttal. Azt gondoltam, hogy ennek a múzeumnak egy európai zsidó múzeumnak kellene lennie. Annál is inkább, mert az akkori német állam illetékesnek találta magát. Amit a meghaltakért lehet tenni, az az, hogy megőrizzük a lehetséges kevés emlékanyagot, dokumentumanyagot. Európában különféle zsidó múzeumokban voltam, és azt tapasztaltam, hogy ezek mind túlnéztek a nemzeti határokon, mert a tárgy olyan, hogy nem a nemzetállamok határai szerint létezik.

Visszaulva arra, amit a győzteseknek állított emlékműről mondtál, nem fenyegetett olyasfajta veszély is, hogy ha a Brandenburgi Kapu mögé, a Reichstagtól nem messze egy húszezer négyzetméteres, zsidóknak szánt emlékművet helyeznek el, akkor ez annak a jelentését is hordozza, hogy a zsidók aratnak most győzelmet?

Konrád György: Ilyesmit is jelent: a zsidóknak odaadták ezt a nagy területet. Mondhatná a közantiszemita – akinek egyébként joga lenne erre a területre –, hogy Berlin városában, ha ezt a területet

valami nem gazdasági célra adományozta a Bundestag, akkor nem biztos, hogy valami olyan célra adta, ami a berlini polgárok számára kellemetlen. Voltak kajánabb újságírók, akik azt mondták, hogy kutyák piszkolnának oda, és rendőröknek kellene állandóan ott állniuk, mert le is üthetnék az embert, miközben egy ilyen keskeny folyosóban megy. Lehet, hogy ennek is volt valami alapja. Az én elképzelésem az volt, hogy maga a zsidó múzeum az emlékmű, mert az emlékmű az emlékanyagokból összeálló komponált mű. Ráadásul a Liebeskind zsidó múzeuma amelyet nemrégiben adtak át Kreuzbergen, erre az asszociációra alkalmat ad, mert van benne hét üres torony, üres terek, a hiány jelképei. Ezek egy szép struktúra szerint vannak elhelyezve, és a legutolsó külön áll az épület egészétől. Az egy rituális aktusnak a helye lehetne, ahol az ember egy kis kavicsot arébb tehet – a zsidóknál ez a részvétnek, a temetői kegyeleti gesztusnak a formája. Volt egy másik javaslatom is, mert elfogadtam azt az igényt, hogy ha majd Berlinbe költözik a kormány, a hivatalos látogató tegyen protokolláris gesztust egy ilyen emlékmű előtt is.

Hogy tehát ez bekerüljön a hivatalos nemzetközi protokollba.

Konrád György: Igen. És itt felhívtam a figyelmet egy műre, amelyet Misha Ulmann, izraeli szobrász készített. Egyébként ő is tagja az Akademie der Künstének, ahogyan John Gertz és Serra is tagja. Én csak a saját nevemben beszéltem. No de hát a Misha Ulmann szobra a földfelszínen nem látható mű, egy körülbelül kétszer két méteres üvegablak, amely egy szinten van a kövezettel, és alatta egy körülbelül 4x4 méteres kékes megvilágítású helyiség van, amelyet üres, fehér könyvespolcok vesznek körül. Ez itt valósult meg a Bebel Platzon, ami az Opera mellett van, ferdén szemben a Schinkel-emlékművel. Az is a háborús halottak emlékműve volt. És emellett a mélybe nyíló ablak mellett réztábla van, azon Heinének egy mondata: „Ahol könyveket égetnek, ott előbbutóbb embereket is fognak égetni.” Ezt egész fiatalon egy drámában írta, és később szörnyű jelentőséget kapott. Úgy képzeltem, hogy fölösleges volna valami közvetlenebb fizikai kapcsolódást találni a zsidók testi elpusztításához, elégetéséhez. Ez az asszociációs pálya: a könyv az élet könyve, az emberi lélek mint könyv – kézenfekvő mind a zsidó, mind a nem zsidó vallási képzelet számára. Egy ilyen szobor a lehető legcsendesebb min-

den megalomán művel szemben, mert ha az utcáról nézzük, akkor nem is látszik semmi, be kell menni, hogy megnézze az ember. A leghalkabb emlékeztetés a hiányra. Én ezt találtam volna a legszebbnek. De ez az ötlet nem működött, és erre kedves humorral rávilágított Michael Blumenthal, akit azután kineveztek a Zsidó Múzeum igazgatójának. Ha én azzal gyötröm az illetékeseket, hogy egy lyukat a földben tekintsenek emlékműnek, akkor irreleváns leszek. Ezt elfogadom, bár sajnálom. Mert szerintem ez volna a legjobb. De gondolkozzunk csak el: kinek kell ez az emlékmű? Kell-e a zsidóknak? Úgy vettem észre, hogy ténylegesen nem. Nem kell, nem hiányzik nekik. Megcsinálták a magukét a temetőben. Ott oly sok emléktábla van, oda való az ilyen *Denkmal* a halottakért.

A mohamedánoknak van szent helyük, ahová szinte kötelező elzarándokolni; most már a zsidóknak is van a Jad Vaseum Múzeumuk és a washingtoni zsidó emlékmű. A berlini is ilyen nagy zarándokhelye lett volna a nemzetközi zsidóságnak?

Konrád György: Nem. A zsidók semmiféle lelkesültséget nem mutattak, sem pedig a berlini hitközség. Bubisch úr, akinek Kohl kancellár megígérte, hogy ez meglesz, azt mondta, hogy ő maga soha nem fog odamenni. Ez nem kellett nekik, és szerintem azok, akiket megöltek, nem tudják megmondani, hogy mi kell nekik. De ha valamit el tudok képzelni mint szellemi jóvátétel-geisztust, akkor az az emlékmegőrzés. Ha vannak még ma fényképek és levelek, bármiféle emlékanyag, amely lassan pusztul, akkor azt meg kell őrizni, és érdemes összehozni ezeket a múzeumokat. Európa-szerte vagy húsz ilyen van. Prágában, Varsóban, Belgrádban, Milánóban, Velencében, Párizsban, Granadában, Frankfurtban, Amszterdamban. Érdemes lenne ennek az anyagnak a mai technikával, hálózatba foglalásával ezt, másrésztől a oral historynak nevezett emlékezéseket rendszerbe foglalni.

Az emlékmű történetében következő állomás jött: a hangulat erősödött. Miután ez a cikk megjelent, nagyon sokan rokonszenvezően nyilatkoztak. Az idő lejáráfélben volt, és megjelent egy nyilatkozat, amelyet számos értelmiségi aláírt, köztük én is, Günter Grass és Enzensberger is. Sokan. Azt mondták, ne siessék el ezt a dolgot, ne kapkodják el a döntést pusztán azért, mert a Parlamentnek döntenie kell. Kohl kancellár beavatkozott, és megbeszélte Eisenmannal, hogy ő kisebb

és barátságosabb emlékművet csináljon. Serra kiszállt a pályázatból, Eisenman hajlandó volt csökkenteni a terv nagyságát, és 4000 helyett 2700 oszlopból megcsinálni, körülötte egy kis zölddel. Ezután elhatározás született a Bundestagban, hogy a választás előtt már nem döntenek. A választás után új helyzet alakult ki, Németországnak – mondjuk úgy – kulturális meghatalmazottja lett, aki a Kancellári Hivatalban talán államtitkári rangban van. Ő a könyves szakmából lett újságíró, lektor, Michael Naumann. Még a választás előtt azt mondta, hogy neki ez az emlékmű nem tetszik, és azzal ért egyet, amit én mondom. Én még azt is mondtam, hogy azon a területen csináljanak parkot, ahol csendesen meditálhatnak az emberek, és ahol a gyerekek, a berliniek is jól éreznék magukat. Schröder kancellár is olyasmit mondott, hogy olyan kellene, ahova jó menni. Lea Rosch, aki nem zsidó, de zsidó nevet választott magának és mintegy a büntudat erőharcosa, azt mondta, hogy erről szó se lehet. Emlékmű kell, méghozzá Eisenman–Serra-emlékmű. Az eredeti. A választás után pedig már a polgármester is azt mondta, hogy neki nem kell az a nagy emlékmű. Szóba került az is – ami egyébként egyre inkább foglalkoztatta az embereket –, hogy Berlinben nagyon sok minden van. Van egy, részint ásatásokból, részint építményből álló *Topographie des Terror*, vagyis a Gestapo rendszereinek, kínzókamráinak maradványaiból kialakult kiállítás és intézet. És főként itt vannak az egykori táborok, amelyeket az NDK rendszere le akart rombolni, és a helyére művészetet tenni. Az ő akkori ízlésük szerint óriási emlékoszlopokat emeltek, de közben a krematórium maradványait és a barakkokat elbontották. Ha az ember Sachsenhausenbe megy, Berlintől körülbelül 20–25 kilométerre, a múzeummá alakított táborba és a hozzátartozó dokumentációs központba, az igazgató, Morsch úr – kiváló történész – megemlíti, hogy van ott egy kockakövekkel kirakott térség. Ez mintegy 80 méter hosszúságú, a külső és a belső kapu között. A belső kapu fölött emeletmagasságban emelkedik egy szoba, ahol golyószóró volt, amely a sugár alakban elhelyezett barakkok közötti folyosók mindegyikét be tudta volna löni, ha bármi mozgólódás támad. Ha éppen jött egy transzport, a transzportot kétoldalról SS-katonák fogadták, át kellett menniük ezen a 80–100 méteres útszakaszon. A liturgiájuk szerint az volt a követelmény, hogy ezalatt össze kell törni őket. Tehát amivel csak lehetett,

ütötték, verték, rúgták az embereket, hogy roncsok menjenek be. A tanultabbak, a kommunisták és az ellenállási mozgalommal kapcsolatban lévők tudták, hogy mi vár rájuk, így itt mindig rohantak. A gyanútlanabbak, a polgárok tönkrementek. Ennek a helyreállítására vagy fenntartására nem jut pénz, omladoznak a dolgok. Minimális restauráció, karbantartás kell. És voltak a politikai térkép minden oldaláról jövő hangok, hogy itt nem történészek, hanem kertészek kellene. Hogy legyen itt most már csak fű, ennek temessük el az emlékét. Az a kérdés tehát, hogy a hiteles kell-e vagy a művészi, amely a nagyszabású nemzetközi hiúságnak is a tere.

Itt van Lea Rosch, aki furcsa szerepet választ magának. Azt gondolom, a világon sehol másutt nem lehet ilyen szerepet választani. Mert valami módon perverznek tartom, hogy valaki az identitását büntudati szerepben leli meg, minden jó szándéka és minden intellektuális nyitottsága mellett. És nem az ő személyes perverziójának, hanem a helyzetének. Tehát ez a szerep alighanem a berlini, a német társadalomé, a Holocaust utáni német társadalomé.

Konrád György: Lehet ilyet mondani, de ne menjünk bele ilyen ítéletbe. Biztos, hogy meghatározza a helyzetet, hogy ezen a történeten rendkívül nehéz túltennie magát azoknak a németeknek, akik a dologban ugyanolyan ártatlanok, mint mi mindannyian. Mert amennyiben örökösei a német múltnak – és miért ne legyenek örökösei a német múltnak, az államnak, a javaknak, a felhalmozott kultúrának –, akkor örökösei a felhalmozott cselekedeteknek is. És ennek a súlya rájuk nehezedik, ők már nem háríthatják tovább más országra, nemzetre, mint ahogy a többi európai nép ezt megtette. Értem, hogy akarnak valamit tenni.

Meghívtak a Bundestagba egy bizottsági meghallgatásra, hogy ott mondjam el a véleményemet három pontról. Közben Naumann államtitkár – aki lendületes, sármos, okos, elmés, magában bízó, a Jacques Lang típusát megismételni próbáló politikus – azt gondolta, hogy ő ezt rendbe hozza. Amerikába utazott, beszélt Eisenmannal, úgy vélte, hogy legyen könyvtár, egy dokumentáció, és legyen kert. Három dolog legyen: egy 20 méter magas fal, a könyvek fala, oda egymillió könyv kerül. Azután egy alagútszerű nagyon szellemes építmény, és semmi más, csak 2000 oszlop, és zöld. Akkor mindenki örülhet. Talán az amerikai követség kevésbé örül, mert szemben egy 20

méter magas falnak nem örülnek annyira. És az egész az eredetileg megszavazott 15 millió helyett 150-be kerülne. Miközben a valóságos emlékhelyekre nincs pénz. A kormányhoz tartozó politikusoknak tetszett a dolog, az intellektüeleknek nem. Fölmerült az is, hogy jogszerűen be sem fejeződött az előző pályázat értékelése. Hogyha Eisenmannak módjában állt alkalmasabbá tennie tervét, akkor meg kell adni ugyanezt a jogot a másik három pályázónak is, és ha ők is módosították a tervüket, akkor a négy módosított változat közül lehet dönteni. Ebből jogi zsákutca lett. Erről 1200 cikk jelent meg a német sajtóban, mindenki gondolkodik még ezen. Valamiképpen az egész német publicisztikát foglalkoztató közüggé változott tíz éven át. Ez talán tiszteletre méltó is, mert az eseménnyel és a lehetetlenségével, szinte megmagyarázhatatlanságával való szembesülésnek újabb és újabb változatait tapasztalja az ember.

Megpróbáltam végiggondolni, hogy mit is fogok mondani. Az első kérdés: miért. Azt hiszem, hogy ez nem azokért a zsidókért van, akiket megölték, nem is azokért, akik élnek, hanem emlékeztető a német politikai nyilvánosság számára. Az az értelme, hogy ilyet többet nem szabad csinálni, meg kell akadályozni, hogy bárhol a földön ilyesmi még egyszer megtörténjen. Ezért nem ez a megfelelő hely, és nem szükséges nagyra lennie. Szimbolikus mű kellene, a Reichstag és a Kancellári Hivatal, tehát a végrehajtó és a törvényhozó hatalom épületei között, azon a téren egy kisebb méretű, embernagyságú mű. Nem tudom, milyen legyen, de talán jó, ha rajta van a táborok néhányának neve. Csak a név. Odairhatnák sok nyelven, hogy soha többé. Ez figyelmeztető, felszólító módban született mű lenne, hogy a politikai közvélemény koncentrációs tábor többet ne tűrjön meg. Ez egyszersmind abból a problémából is kivezetne, hogy melyik áldozati csoport – ahogy mondják: *Opfergruppe* – kapja ezt a művet, hiszen a koncentrációs táborokban mindenféle ember volt. Ami pedig a ma élő és a megszületendő német nyilvánosságra tartozik, az egy fogadalom, hogy többet semmi olyan nem történhet, aminek koncentrációs tábor az eredménye. Ha ez politikai célú mű, akkor felszólítást kell tartalmaznia. Ha emlékmű, azt gondolná az ember – és bennünk van az az asszociáció –, hogy diadalkapu, diadaltorony, szinte azt lehetne mondani, hogy ez a zsidók fölött valóban aratott győzelemnek az emlékműve. Ha a második világháborút a németek

elvesztették is, a zsidókkal szemben ők nyerték meg, az európai zsidók kétharmadát elpusztították. Én semmiféleképpen sem tudom összekötni ennek a robusztus műnek az emlékét az én iskolai osztálytársaim emlékével, akiket elgázosítottak. Úgyhogy azt javaslom, hogy egy szerény méretű valami készüljön oda a két épület közé. Ez a terület pedig, ha már adják, akkor legyen az emlékezés parkja, ahol ki-ki arra emlékezik, akire akar, ha akar, halottakra. De ne kövekkel vagy mozdíthatatlan, egyszer s mindenkorra megadott anyagokkal legyen betelepítve, hanem kertészek vegyék gondjaikba, olyan növényekkel, amelyek az év minden szakában szépek. Akkor mindenképpen az élet győzelmét jelenti a halál fölött.

Ha egy társadalom új fővárost épít, és az új főváros tereit, területeit, negyedeit átalakítja, ezek nemcsak funkcionális értelemben újulnak meg, hanem szimbolikusan is. A Potsdamer Platz eddigi jelentése a '20-as, '30-as évek lüktető nagy Berlinje volt, aminek most új értelmet adnak. A múzeumi negyed az értelmetlenül szétválasztott újraegyesítés új jelentését kapja. Most a szimbolikus tereken belül kialakul egy ilyen emlékpark is. Milyen jelentést kaphat ez a későbbiekben, 100–150 év múlva, mikor a holocaust eltávolodó valami lesz? Ma még sokan élnek olyanok, akik a holocaustot elszenvedték, de 100–150 év múlva már nem fognak élni. Hátborzongató adat lesz, de a városi térben ott áll egy ilyen emlékmű.

Konrád György: Senki nem vallja kárát annak, ha lesz ott egy park. Halottai mindenkinek lesznek továbbra is, mert a halál valószínűleg nem áll meg. Még az is lehet, hogy lesznek erős szakos halált halt emberek a földkerekségen, akikre lehet gondolni. És hát lesz Berlinnek egy szép parkja.

Ennek van most realitása?

Konrád György: Sok embernek tetszett a gondolat. Majd szavaz a Bundestag és a város. Mindenesetre respektálok, hogy alaposan elgondolkoznak ilyen szimbolikus témákon is, mert a város tényleg indokolja, hogy a történetét ne csak pusztán megtörtént eseménynek, kontingenciának tekintsék az emberek, hanem beszédes emlékek is legyenek. Most módjukban áll nagyon sok mindent építeni, azzal a csendes óhajjal, hogy világvárossá tegyék azt. Ez nem áll ellentétben azzal, hogy emlékezzenek. Az emlékezet szó nagyon gyakran fordul elő a német közbeszédben.

Akkor, amikor ezt az új Berlint elkezdték kitalálni, úgy tudom, lényegében két olyan minta volt,

amely a német történelemben építészeti tömegformákkal, a városi morfológiai karakterrel valamilyen módon kontinuitást keresett. Az egyik a nagy sugárutakat övező nagy középületek Berlinje, a másik az 1920–1930-as évek Berlinje, amely ezeket a történelmi formákat valamiképpen leegyszerűsítve, geometrizálva, némileg a Bauhaustól áthatva próbálta megfogalmazni. Most, hogy Berlin mindenféle új szimbolikákkal tölti fel tereit, ez mennyire fogja összekuszálni a szimbólumokat?

Konrád György: Így is különböző rétegek vannak egymás mellett. Egy város variabilitását egy jelentős tömegű új építménycsoport nem szünteti meg, kérdés, hogy mennyire markánsan meghatározó benne. Végül is elég nagy ez a város, már elég sok daru emelkedik most ott a közepén. Amikor azok a házak elkészülnek, el fogják viselni ennek a korának az esendőségét, különböző építészek elképzelését. Nem lesz nagyon magas a város, ez mindenképpen következik a talajadottságokból is, mert nem sziklára épült, homok és víz van alatta. Körülbelül ez volt az a szintmagaság, amelyet építésgazdasági ésszerűséggel el lehetett helyezni. S az emberek nem is nagyon igényelnek olyasmit, ami Frankfurtban van – toronyházakat –, ahol kiismerhetetlenné próbálja átstilizálni önmagát egy város. Az, hogy a '30-as évekből megtartanak valamit, azt többé-kevésbé felélesztik – lehet, hogy ebben van elhatározott visszanyúlás egy periódushoz. De ez minthogyha most beleillenék a stílár közhangulatba. A Käthe Kollwitz Platz környéke engem a Klauzál térre emlékeztet. Annak a környékén jó kis vendéglőkben, mondjuk a Paszternak vendéglőben Bulgakov, Mandelstam és Paszternak képét látom. A két háború között ilyen volt ez a város, akkor Scharlottenburg – Scharlottengrad – volt a neve. 300 ezer orosz lakott benne. Azt gondolom, hogy folytatható hagyományt visz tovább ez a város, hogy egyik elem sem nyomja el a többit. Egyik elem sem uralkodik el rajta oly parancsolón, hogy a többitől elvegye a levegőt. Én általában nem szeretem, ha egy nagyszabású koncepció nagy teret kap maga körül egy városban.

Az egyszerű német polgárra, aki csak a mindennapi megélhetésével foglalkozik, mennyire hat az, hogy a szenátus és a mindennapi sajtó a német lelkiismerettel foglalkozik? Az, hogy a sajtót a zsidó emlékmű, a zsidó múzeumok kérdése foglalkoztatja? Mennyire jó az, hogy az ilyen emberek hétköznapijait ez folyamatosan áthatja?

Konrád György: Nem nagyon értem a kérdést, mert az a feltételezés, hogy talán jobb volna, ha nem hallana erről.

Az a kérdés, hogy miként működik ez.

Konrád György: Minden bizonnyal sok embert irritál, de nehezen tudnak ennek a nyomása alól kikerülni, akárcsak ha külföldre mennek. Vagy ha nem német társaságba keverednek, óhatatlanul mindig előjön a téma. Ez indokolta azt, hogy azzal a művelettel, amelyet ők a múlton való felülke-rekedésnek neveznek, valahogy rendbe jöjjenek, hogy normális nemzet legyenek. Máris normális nemzet, mert szilárd demokrácia, de az amnéziára nem lehet szilárd demokráciát építeni. Kibírják. Erősek és kibírják. És ha ezzel nem szembe-sülnének, nem tudnák túltenni magukat azon, hogy esetleg a nagyapjuk jámbor tömeggyilkos volt. Noha kedves bácsi volt. Egy kultúrát örököl-vén nem lehet kimazsolázni belőle a remek dol-gokat, mert azok mögött ott vannak az árnyékok. Az ember elcsodálkozik azon, hogy milyen sok zsi-dó volt a XX. század berlini német kultúrájának művelői között. Most tudni akarják, ki élt ezek-ben a házakban, ki építette ezeket, ki járt ebbe a kávéházba, ki volt az, aki írt ezekbe a lapokba, fo-lyóiratokba. Mi lett velük? Honnan van az ebédlő-szobákban, kedves szülők, ez az ebédlőszekrény, hogy is vették ezt meg? Tehát ha az ember a múlt tarkaságával szembenéz, akkor ne sajnálja annyira magát, hogy egy ilyen gondolatnak a terhét nem bírja elviselni. Ennél többet is elviseltek már.

Volt az emlékműről szóló közelmúltbeli 1200 újság-cikk között olyan, amelyik blaszfémikusan nyúlt a témához?

Konrád György: Én azt a harminckettőt olvastam, amelyet könyv formában nemrég kiadtak, de nem tudok róla, hogy lett volna frivolan elutasító vé-lemény, hogy nem kell az egészzet csinálni. Csak nem úgy kell csinálni – ezt mondták a legtöbben. És általában ezt a zord karaktert vitatták. De na-gyon sokan éppen hogy még messzebbmenően morális kérdéseket vetettek fel, például annak hi-telességét, hogy a tettesek az áldozatoknak emel-jenek emlékművet. Az is felvetődött nagyon gyak-ran, hogy másokat is öltek, és hogy lehet-e min-den halottra emlékezni.

Egy politikai nemzetnek a kontinuitás különfé-le aspektusaival szemben tisztázni kell az állás-pontját. A hivatali kontinuitás indokolja a nyug-díj folyamatos bevezetését, függetlenül attól, hogy az illetőről kinek mi a véleménye. Az is abszolút

méltánylandó, hogy minden embernek jár vala-mifajta kegyelem. Most voltam Drezdában, ott még előttük van annak az élménynek a feldolgo-zása, hogy a nagy szőnyegbombázás idején száz-ezrek haltak meg. Most összvárosi ambíció van a Frauenkirche helyreállításában. Az is kérdés, hogy melyik történelmi állapot jóváhagyása lenne he-lyénvaló. Ez állandó vita tárgya. Sokan azt java-solják, hogy az Unter den Linden az NDK Köz-társasági Palotát bontsák le, és a helyére építsék fel eredeti alakjában a valahai Hohenzollern-kas-télyt. Ez technikailag minden bizonnyal megva-lósítható, hiszen Drezdában látni a rekonstruk-ciókat. De ma már a Köztársasági Palota is törté-nelmi emlék, ebbe jártak emberek, kugliztak, jól érezték magukat, söröztek. Azért mentek oda az emberek, mert ott jól érezték magukat, és arány-lag olcsón tudtak enni. Ez az NDK népi örömkö-nek egy helye volt. Ezért sokan joggal mondják, hogy ez metafora, a történelmi emlékezetből való kiiktatás egy épület által.

Vagy a kegyelet viszonya a Berliini Művészeti Akadémia esetében: a mostani építési szenátus úgy döntött, hogy a Parisien Platzot olyanra épí-ti, amilyen lehetett. A tér nagyobb része nem volt beépítve, ezért zártabb homlokzatú épületeket igényeltek. A múlt század elején épült, majd e század elején rekonstruált palotából, amelyet le-romboltak a bombák, megmaradt egy csarnok. Az a csarnok, amelynek helyére Albert Speer ter-vezte a nagy Germániát. Ennek a helyén most egy üvegpalota lesz, amely a fénnel különféle játé-kokat tesz lehetővé. De hát itt a bombák meg-tették a magukét, lerombolták a házat, el kell on-nan tüntetni. A Magyar Követség is érdekes téma. Az építési osztály vezetőjével egyszer egymás mellett ültünk, mondta nekem, hogy most le fog-ják bontani ezt az épületet, amely a '60-as évek-ben a keletnémet modernizmus megnyilvánulá-sa volt. Vele szemben az 1953-ban épült akkor szovjet követséggel, ami egy cukrászati mű. Egyébként fantasztikus belül látni egy hatalmas büféasztalt, fölötte a Kreml tornya látszik mo-zaikszerűen, a legtetején pedig pirosan villog va-lami csillagocska. Ez az ember megkérdezte, hogy vajon ebben nem a történelem eltörlésének az óhaja van-e. Mert az új épület nem lesz nagyon jó, nem lévén a magyar kormányknak erre pénze. A nagyobb része irodaépület lesz, a kisebb része követség, és az irodaépületi funkciók és igények kapnak nyomatékot.

Térjünk vissza kissé arra, hogy pszichikai konzekvenciája van annak, ha az ember állandóan egyfajta defenzív, magyarázkodó állapotban van. Hogy ez előbb-utóbb a magyarázkodás tárgyával szemben valamiféle ellenérzést alakít ki. Hogy kezelhető ez, vagy nem így érvényesül a társadalmi diskurzusokban?

Konrád György: Igaz, hogy ilyen is van, és ezért az emlegetés gyakorisága lassan kereskedelmi meg

politikai rituálé lesz. Abban is van igazság, hogy halálra, bűnre a vallások hagyományrendje értelmében nem mindennap gondol az ember, hanem bizonyos napokon. Tehát lokalizálják a vallásokat, illetve a bűnbánat helyét, idejét. Ezért nagyon rossznak találom a hangoskodást egy irányban. De ha történetek elgereblyézések is, azt gondolom, hogy egy közösség intelligenciája, ízlése szabja meg, hogy mire hogyan gondol.

Birodalmi pártnap Nürnbergben, 1937